

УДК: 323.174:81'272](477)“196/198”(091)

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2021-13-160-184>

**REGIONAL FEATURES OF LANGUAGE PROCESSES IN
THE TERRITORY OF THE USSR IN THE 1960'S - 1980'S**

**РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНИХ ПРОЦЕСІВ
НА ТЕРИТОРІЇ УРСР У 1960-ті – 1980-ті рр.**

**РЕГИОНАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКОВЫХ
ПРОЦЕССОВ НА ТЕРРИТОРИИ УССР В
1960-е - 1980-е гг.**

Наталія Новородовська,
аспірантка кафедри історії
та культури України
e-mail:
nataliatolochko1995@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7369-4344
Researcher ID: ААК-9131-2020
Університет Григорія
Сковороди в Переяславі,
вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав
Київська обл., Україна, 08401

Natalia Novorodovska,
Postgraduate student of
Department of History and
Culture of Ukraine
e-mail:
nataliatolochko1995@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7369-4344
Researcher ID: ААК-9131-2020
Hryhorii Skovoroda University in
Pereiaslav
08401, Ukraine, Kyiv region,
Pereiaslav, Sukhomlynskyi
Str., 30

ABSTRACT

The article deals with the peculiarities of language processes in different regions of the Ukrainian SSR. The key tendencies of russification throughout the territory of Soviet Ukraine and its consequences in different regions are disclosed. A comparative analysis of regional peculiarities of the russification processes and their consequences has been carried out. The factors that influenced the change in the linguistic structure of the Donbas population and

established a favorable ground for the spread of anti-Ukrainian sentiments in the region have been elucidated. The main directions of the formation of the Russian language as the main means of communication on the Crimean Peninsula have been determined.

The eviction of Crimean Tatars from Crimea and the settlement of the region by Russians was a fertile ground for total Russification. The southern regions were subjected to similar processes, although their influence was less significant compared to the East of Ukraine or Crimea. The place of Ukrainian language on the territory of the Crimean Peninsula is highlighted, as well as the tendencies of its ousting from the official and everyday life. It was found out that the Russification had somewhat different features in the West of Ukraine compared to the South-East regions and the Crimea. Despite the intensified cultural and cultural pressure from the Soviet authorities, the residents of the West still retained their own language traditions.

The situation was quite different in Zakarpattya, where the political party leadership aimed to intentionally increase the proportion of Russians and to form a bridgehead for the Russification of the region. The heterogeneity of the region's ethnic composition and the compact settlement of individual ethnic groups conditioned the preservation of linguistic traditions among Romanians, Hungarians, and Ukrainians. The Northern and Central regions shared certain tendencies of Russification: the Russification of cities and the closure of Ukrainian-language schools and the preservation of the Ukrainian language in rural areas. A detailed analysis of every aspect of Soviet language policy in different regions allowed us to highlight the key linguistic, cultural, national and civilizational features of the Ukrainian population at the present stage of state creation.

Keywords: *Russification, region, identity, language, politics, migration, Soviet authority.*

Постановка проблеми. Суспільні перетворення на території УРСР 1960-х – 1980-х рр. обумовлені внутрішньополітичним курсом русифікації стали підґрунтям

для формування нової ідентичності. Вона характеризувалася відсутністю національної самобутності, ключових цінностей власного етносу і була змаргіналізованою. Особливо відчутною була зміна мовної ідентифікації. Реалізація політики русифікації на території УРСР у 1960-ті – 1980-ті рр. мала певні регіональні особливості, які впливали в цілому на мовні процеси в українському суспільстві. В умовах сучасної політичної ситуації в Україні ця тематика безумовно актуалізується, тому потребує значної уваги з боку дослідників. Соціологічні дослідження періоду незалежності підтверджують відмінність мовно-культурних особливостей макрорегіонів України, які були зумовлені історично. Таким чином, постає необхідність вивчення регіональних особливостей мовних процесів на території Радянської України в означений період.

Наукове дослідження з цієї тематики здійснюватиметься на макрорегіональному рівні, в цілому, та на регіональному, зокрема. Це дозволить виокремити мовні тенденції притаманні для різних областей УРСР. Водночас порівняльний аналіз процесів русифікації у різних регіонах України у 1960-х – 1980-х рр., дає змогу зрозуміти мовні, культурні, цивілізаційні відмінності окремих регіонів України в подальших дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси русифікації усіх сфер суспільно-політичного життя УРСР є актуальними у наш час. Вивченням цієї проблематики займалася плеяда науковців, зокрема В. Богуненко (Богуненко, 2019), М. Парахіна (Парахіна, 2014), В. Скляр (Скляр, 2008), С. Шевченко (Шевченко, 2015), М. Ярмоленко (Ярмоленко, 2013) та ін. Сучасні дослідники звертали увагу на процес русифікації у контексті культурно-освітніх проблем, особливостей радянської національної політики тощо. Найбільш ґрунтовним у цьому плані є монографія В. Скляра «Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення» (Скляр, 2008). Постає необхідність

розвивати дослідження регіональних особливостей русифікації.

Метою дослідження є вивчення регіональних особливостей мовних процесів на території УРСР 1960-х – 1980-х рр. та з'ясування основних наслідків радянської політики русифікації для кожного регіону.

Виклад основного матеріалу. З початком 1960-х рр. розгорнувся новий етап русифікації українського суспільства. Радянське керівництво, маючи потужний адміністративний ресурс, створює умови для зміни мовної ідентичності населення УРСР. На законодавчому рівні ці заходи не були легалізовані. Однак шляхом формування відповідної нормативно-правової бази, відбулися суттєві трансформації у мовному середовищі. Активно русифікаційні тенденції упроваджувалися в освітній сфері. Архівні матеріали засвідчують поступову русифікацію шляхом впровадження обов'язкового вивчення російської мови, як міжнаціонального засобу комунікації (Замечания и предложения..., 1968: 32–37). З прийняттям ще наприкінці 1950-х рр. постанови «Про зміцнення зв'язку школи з життям» розпочався новий етап русифікації в освіті. Незважаючи на добровільність обрання другої мови навчання (Об укреплении..., 1959: 2), М. Парахіна переконана, що така «демократичність» лише сприяла русифікації в освіті (Парахіна, 2014: 133). Ці тенденції обумовили відмову батьків від вивчення їхніми дітьми української мови у 1960–1970-х рр., вважаючи її другорядним предметом (Доповідна записка..., 1969: 104–105). Згодом, після прийняття постанови ЦК КПРС «Про подальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках» (1978 р.), рекомендації Всесоюзної науково-практичної конференції з проблеми: «Російська мова – мова дружби і співробітництва народів СРСР» (1979 р., Ташкент), постанови Міністерства освіти УРСР «Про додаткові заходи по вдосконаленню вивчення російської мови в освітніх школах і педагогічних навчальних закладах Української РСР» (1983 р.),

сформувалися передумови до поступового витіснення української мови з освітньої сфери, а згодом і з адміністративної.

Особливо відчутний вплив на мовну ситуацію в УРСР відбувся після зміщення М. Хрущова з посади Генерального Секретаря. Такий розвиток подій означав, що українська і білоруська мови стали першими кандидатами на поглинення у ході формування спільності «радянський народ» (Шаповал, 2008: 28). Тобто, передбачалося через етнолінгвістичні дослідження довести спільність російської, української та білоруської мови, а згодом через уніфікацію мовних особливостей остаточно русифікувати суспільство. Такий підхід дозволяв методично витіснити українську мову з офіційного і побутового вжитку. Припускаємо, що радянське керівництво очікувало, що українська мова стане рудиментом або пережитком соціалістичного суспільства і поступово вийде з ужитку. Для цього наукові дослідження із соціолінгвістики, які керувалися Академією Наук СРСР підпорядковувалися політичним цілям. Метою було звуження функцій місцевих національних мов і зміцнення російської (Лаврут, 2011: 115). Таким чином, упровадження русифікаторських заходів обґрунтовувалося за рахунок таких досліджень, які досить часто здійснювалися у регіональному розрізі.

Іншим напрямком стали масові міграції, які обґрунтовувалися народногосподарськими потребами, змішані шлюби, популяризація російськомовної літератури і зниження частки україномовного книговидавництва. Це сприяло потужним змінам мовної й національної ідентичності. Найбільш відчутними ці процеси були на Донбасі, Півдні України та в Криму, а також у великих містах і обласних центрах інших регіонів. Сільська місцевість та міське населення на Заході України мало дещо нижчий вплив русифікації, незважаючи на активні дії з боку радянського керівництва. Партійне керівництво намагалося створити сприятливі соціально-психологічні умови, що дозволяло досить

швидко адаптуватися російським мігрантам в інших республіках (Терлюк І., Терлюк О., 2019).

У розрізі регіональних особливостей Української РСР русифікаційна політика спрямовувалася на викорінення мовно-культурних особливостей не лише українців, але й інших національностей. На Півдні, Сході України й в Криму ці процеси мали значно складніший характер й, в цілому, вплинули на зміну ідентичності. Особливо зміна мовної самобутності була притаманна великим промисловим центрам. Починаючи з 1959 р., кількість україномовних шкіл та учнів, які навчалися українською мовою скорочується. Наприкінці 1950-х – початку 1960-х рр. частка україномовних школярів Донецька сягала 1,2 % (Донбас в..., 2014: 138–138). На початку 1960-х рр. 90 % шкіл регіону були російськомовними, а у 1965 р. в Донецьку було закрито останню школу з українською мовою викладання. В україномовних школах Луганська навчалося 6,5 % школярів, у той час, як російськомовний контингент учнів становив 93,5 % (Смолій, Кульчицький, Якубова, 2016: 206). Перепис 1989 р. засвідчив значне скорочення питомої ваги українців у регіоні, а також зниження частки україномовного населення. В. Скляр відмітив значну тенденцію зростання російськомовного населення Південно-Східних регіонів упродовж 1960-х – 1980-х рр. Так темпи приросту чисельності російськомовних українців у Донецько-Придніпровському регіоні у 1970-х рр. сягали 30,63 % (597,7 тис. осіб), а от україномовних скоротилася на 3,09 % (361,4 тис. осіб). В цілому за 30 років темпи приросту російськомовних українців у цьому регіоні сягали 1 млн 656 тис. осіб (131,94 %) (Скляр, 2008: 163–165). На території Донбасу чисельність українців зростала, втім питома вага скорочувалася. Упродовж 1959–1989 рр. кількість українців у регіоні зросла на 325 тис. осіб, у той час, як росіян на 714,8 тис. (Ніколаєць, 2012: 162). Водночас спостерігалось значне скорочення саме україномовних українців.

Щоправда, причиною такого розвитку стали не лише зміни в освітній сфері. Ряди дослідників сходяться на думці, що міграційна політика радянської влади була спрямована на змішування націй і зміну ідентичності. Таким чином, за рахунок масових переселень, які обґрунтовувалися народногосподарськими потребами, зумовлювалося зростання частки росіян й російськомовного населення на Луганщині, Донеччині та в Південних областях. Переписи 1959 р., 1970 р. та 1989 р. засвідчили ці процеси. Водночас спостерігалася розбіжність рідної мови з етнічною належністю. Тобто, російська мова ставала рідною практично для всіх етнічних груп (Ніколаєць, 2012: 163–164). Етнополітичні і мовні проблеми радянське керівництво не цікавили. Більше того, розроблені плани перспективного розвитку Донбасу московськими науково-дослідними інститутами передбачали формування уніфікованої ідентичності у населення – «радянський народ» (Якубова, 2012: 66). Зростання чисельності росіян, шляхом міграцій, створювало підґрунтя до асиміляції та виведення української мови не лише з офіційного, але й з повсякденного вжитку. Втім, як влучно відмітив Ю. Ніколаєць, не лише міграції стали причиною інтенсивного зростання росіян на Донбасі, але й запис різними етнічними групами себе чи своїх дітей росіянами (Ніколаєць, 2012: 164). Це зумовлювалося перспективою подальшого кар'єрного зростання, оскільки росіяни мали певні переваги над іншими етнічними групами, у тому числі й українцями. Ідеологічна установка радянської влади, спрямована на творення єдиного «радянського народу», вимагала забути рідну мову, перейти на російську, змінити власну ідентичність. Інтернаціоналізація, яку доречніше б назвати русифікацією, зумовила зміну мови спілкування на російську, оскільки, за обґрунтуванням радянських ідеологів, вона мала стати засобом міжнаціонального спілкування (Донбас в..., 2014: 90).

Скороченню україномовного населення сприяло зменшення сільського населення через масове переселення у

міста та урбанізацію. Упродовж 1960-х – 1980-х рр. сільське населення скоротилося на 150–200 тис. осіб (Внутрішня міграція..., 2015). Частка міського населення Донбасу наприкінці 1970-х рр. становила 90 % (Богуненко, 2019). Русифікація прискорювалася необхідністю швидкої адаптації сільських мігрантів у містах, адже у них існувала перспектива особистісного і кар'єрного розвитку. Крім того, радянське керівництво розглядало українську мову як мову селянства, а не міського населення, що зумовлювало популяризацію російської мови у великих промислових центрах (Кузьо, 2018: 72). На Донбасі це мало досить потужний вплив зважаючи на високу концентрацію виробничих потужностей у регіоні. Тому скорочення сільського населення зумовлювало і зниження чисельності україномовної частки суспільства.

Наслідки русифікаційних процесів у 1960-х – 1980-х рр. Україна переживає й по сьогоднішній день. Зміна ідентичності на російську чи її гібридизація зумовлювала появу маргіналів, які втрачали мовно-культурні надбання своїх предків. Таким чином, радянська політика русифікації створила підґрунтя для розгортання сепаратизму в Україні, а відсутність оптимальної етнонаціональної й мовної політики упродовж 1990-х – поч. 2000-х рр. поглибила кризу цивілізаційного вибору.

Південні регіони зазнали практично ідентичного впливу русифікації на суспільство, хоч і мали певні особливості. Розглянемо ці регіони без Криму. В. Скляр, вивчаючи етномовну ситуацію в Україні розглядає Південний і Східний регіон разом, зважаючи на спільні риси русифікації та строкатий етнічний склад населення. Беручи до уваги Одеську, Херсонську, Дніпропетровську, Миколаївську, Запорізьку області відмітимо схожу тенденцію зростання міст за рахунок міграцій із сіл та переселення росіян до промислових центрів. Темпи зростання російськомовного населення були досить високими. Упродовж 1960-х – 1970-х рр. їхня чисельність зросла на 213,8 тис. осіб (55,1 %). За цей же період чисельність україномовного населення зросла на 410,3 тис. осіб (16,45 %).

У 1970-х – 1980-х рр. темпи зростання україномовного населення різко знижуються. За означене десятиріччя чисельність україномовного населення збільшилися лише на 71,4 тис. осіб (2,46 %), у той час, як приріст російськомовного сягав 208,1 тис. осіб (34,58 %). Тобто, якщо брати до уваги абсолютний показник, то темпи зростання україномовного населення знизилися в 3 рази. Найбільш активно скорочувалася чисельність україномовного населення в Одесі і Запоріжжі (Скляр, 2008: 162–164). Цьому сприяли ті ж самі чинники, що й на території Донбасу, а саме: русифікація у сфері освіти, міграція, урбанізація, змішані шлюби тощо.

У освітній сфері Південних областей досить часто декларувалися рівні можливості до вивчення і навчання різними мовами. У радянських документах зазначалося, що в Одеській області учні мають змогу навчатися рідною мовою у школах з російською, українською чи молдавською мовою навчання. Втім, на практиці цього паритету не існувало, а перевага надавалася здебільшого російській мові (Ткаченко, 2019: 113–114). Так, з часом в Одесі й Миколаєві, було закрито останні україномовні школи (Національні меншини..., 2000: 277). Аналогічна ситуація стосувалася й інших областей, зокрема Південної та Східної України. Найбільше цьому впливу піддавалися обласні центри, де з 1960-х рр. поступово збільшувалася концентрація російськомовного населення через міграцію та асиміляцію місцевих жителів (Новородовський, 2020: 487).

У Криму мовна ситуація мала свої особливості, що пов'язано із рядом чинників: 1) після депортації півострів заселявся росіянами; 2) радянські ідеологи намагалися знищити сліди існування кримських татар, використовуючи при цьому історичну науку. Тобто умови, що були створенні після 1944 р. були сприятливими для повного зросійщення півострову. Звісно після обміну Криму на Донські землі й Кубань частково були здійснені кроки до впровадження української мови як в адміністративну, так і побутову сферу.

Зокрема, відкривалися системи закладів освіти, де навчання проводилося українською мовою.

Однак створені умови для українізації неоднозначно сприйняло радянське керівництво. Відповідно, починаючи з кінця 1950-х – поч. 1960-х рр. відбувається скорочення україномовних шкіл і звільнення учнів від вивчення української мови у російськомовних школах. Цей процес став досить стрімким і його наслідком стало зачинення практично всіх шкіл до 1970 р. У Сімферополі у цей період лишалася єдина школа з українською мовою навчання на весь півострів, але уже у 1971 р. був відсутній набір до першого класу, що фактично визначило долю цього закладу на майбутні роки (Крим в..., 2005: 374–378). Витіснення української мови з офіційного ужитку на території Криму позначилося на інших напрямках культурного і освітнього життя півострову. Молоде покоління, вбачаючи не перспективність української мови, поступово русифікувалося (Смолій, Кульчицький, Якубова, 2016: 477–478).

Русифікація на території Криму зачепила всю гуманітарну сферу. Наука, культура, книговидавництво із середини 1960-х рр. відбувалася здебільшого російською мовою, а українська поступово виходила з ужитку в цих галузях. Наявні матеріали засвідчують зниження видавництва української наукової, публіцистичної літератури, періодичних видань та преси упродовж 1960-х – 1980-х рр. Так, у 1970 р. було видано лише 38,2 % україномовних книг і брошур від загальної кількості, а в 1980 р. – 23,9 %. У той час як кількість російськомовного книговидавництва зростала (1970 р. – 4682 назви книг, 1980 р. – 6490). Стрімке зростання кількості російськомовної літератури спостерігається упродовж 1970-х – 1980-х рр., коли активно впроваджувалася русифікація в УРСР. Аналогічна ситуація спостерігалася із газетними і журнальними виданнями. Всі 10 наукових серійних видань у 1967 р. випускалися російською мовою на півострові (Крим в..., 2005: 374–378).

У Криму русифікація проходила паралельно з аналогічними процесами по всій республіці. Проте на півострові вона розгорнулася до катастрофічних розмірів і фактично охопила всі сфери життєдіяльності суспільства. Якщо на Півдні чи Сході України ще лишалося місце українській мові у побутовій сфері (особливо у сільській місцевості), то в Криму російська мова стала основним засобом комунікації. Партійне керівництво півострова активно впроваджувало на практиці всі нормативно-правові акти вищого керівництва СРСР та УРСР. Катастрофічні наслідки для розвитку інших мов засвідчує перепис населення 1989 р. Так, російська мова була рідною для 1 626 821 росіянина і для 381 778 осіб іншої національності (Розподіл населення..., 1989). Чисельність населення півострова сягала 2 430 495 осіб. Тобто, 82,64 % від усього населення Криму вважало російську мову рідною.

У порівнянні із Південно-Східними областями та Кримом дещо контраверсійною була ситуація на Заході України. Попри міграційну політику, організовану радянською владою, рівень русифікації був не значним. Більше того, якщо вести мову про інші етноси, то вони зазнали певної українізації, зокрема поляки, білоруси. Втім, методи русифікації суспільства у регіоні не відрізнялися від апробованих засобів на Сході та Півдні України. Фактично населення Західної України зберігало вірність мовно-культурним традиціям, незважаючи на мовну політику радянської влади.

Радянська влада застосовуючи практику масових міграцій намагалася зрусифікувати суспільство на Заході України. Відповідно, за рахунок переселень, які вже обґрунтовувалися соціально-економічними чинниками, до регіону переїжджали росіяни чи русифіковані українці зі Східних, Південних чи Північних областей УРСР. Натомість українців Львівської, Волинської, Рівненської, Тернопільської областей відправляли на роботу на Схід. Упродовж 1959–1969 рр. міграційний приріст росіян становив 56,7 % (1152,3 тис.). А вже за 1979–

1988 рр. чисельність росіян, які прибули до Галичини та Волині зросла на 45,7 % (Терлюк, 1997: 60). І. Терлюк, розглядаючи причини міграції росіян, класифікував їх на особисті (пошук житла, кращого життя), направлення на роботу, міжетнічні шлюби. Щодо останніх двох причин, то вони становили основу радянської національної політики і мали б сприяти русифікації. Так, переміщення спеціалістів з однієї республіки в іншу розглядалося як прояв інтернаціоналізму й сприяло денационалізації суспільства. Те саме стосується й міжетнічних шлюбів, у результаті яких стиралися мовні й етнічні відмінності (Терлюк, 1997: 63–71). Незважаючи на це, населення регіону зберігало відповідне етносередовище, що стало своєрідним спротивом політики русифікації.

Іншим аспектом русифікації на Заході України стала освіта, як середня, так і вища. Перші кроки до русифікації освітньої сфери у регіоні здійснені у повоєнні роки. У результаті зростала не лише кількість закладів, де навчальний процес відбувався російською мовою, але й відбувалося витіснення української мови з вищої освіти. Так, лише 17 % викладачів у Львівському державному університеті викладали лекції українською мовою, а у Львівському політехнічному інституті – 4 % (Галичина в..., 2017: 283). Фактично ці дані припадають на початок-середину 1950-х рр., але схожа тенденція зберігалася упродовж 1960–1980-х рр. З виходом постанови ЦК КПРС «Про політичну роботу серед населення Львівської області», радянське керівництво проводило певну роз'яснювальну і виховну роботу серед населення Львівщини. Одним із напрямів стала русифікація у культурно-освітній сфері (Ніколаєць, 2017: 32). Результатом стало витіснення української мови з освітніх закладів й театру. Зокрема, у 1971/1972 н.р. у Львові функціонувало 48 україномовних шкіл, 29 російськомовних і 11 з двома мовами викладання. До того ж у 1970-х рр. вивчення російської мови відбувалося з 2 класу і цей предмет був панівним у навчально-виховному процесі національних шкіл чи освітніх закладів з двома мовами

викладання. Це зумовило з часом їхню повну русифікацію (Шевченко, 2015: 239). Водночас у 1974 р. видано таємну інструкцію, згідно з якою до вишів західних областей України мали приймати не більше 25 % місцевої молоді (Галичина в... , 2017: 304). Решта – це вихідці з інших областей, які зазнали більшої русифікації. Таким чином, радянська влада вирішувала дві цілі водночас: процес інтернаціоналізації у західних регіонах і боротьбу проти проявів українського націоналізму і поширення його серед молоді.

Нерівну боротьбу з цими процесами вела українська інтелігенція, яка потрапила під вплив радянської та русифікації. У 1960-х рр. відбувається активізація дисидентського руху, який фактично став на захист українського мовно-культурного простору, але з приходом до влади В. Щербицького розгорнувся новий етап русифікації українського суспільства, який супроводжувався масовими репресіями проти дисидентів і національних організацій Галичини (Бажан, Данилюк, 2000).

Метою посиленої русифікації на Заході України стала боротьба з проявами українського націоналізму. Це обумовлювало повний контроль партійного керівництва за виконанням директив у регіоні. Така політика зумовила зростання кількості українців регіону, які знали і вживали російську мову в суспільному житті. У 1970-х рр. третина населення Галичини володіла російською мовою, особливо у містах. До кінця 1980-х рр. ці показники зросли до 70 %. Основна маса тих, хто володів російською – кваліфіковані спеціалісти, які здобували освіту російською мовою. До того ж кар'єрне зростання у зрусифікованих було стрімкішим ніж в україномовних (Галичина в..., 2017: 304).

Втім, українська ідентичність західних областей України була сильнішою ніж вплив русифікації та не лише успішно протистояла цим процесам, але сприяла поступовій українізації росіян регіону. Це відмічав у своїй праці російський історик С. Чешко, який спростовуючи цілеспрямованість політики

русифікації, наводив приклад українізації інших народів на Галичині, Волині, Буковині тощо (Чешко, 2000: 176). Всесоюзний перепис населення 1989 р. (Розподіл населення..., 1989) і документи МДБ УРСР теж підтверджують цю тенденцію (Ніколаєць, 2017: 33–34). Отже, русифікаторська політика радянської влади на Заході України не мала вагомого впливу в порівнянні з Південно-Східними регіонами, що пояснюється міцним зв'язком місцевого населення з усталеними мовно-культурними традиціями.

Дещо інші тенденції спостерігалися на Закарпатті. У порівнянні з іншими регіонами України частка росіян зростала швидшими темпами, починаючи ще від 1950-х рр. Фактично до кінця 1980-х рр. їхня чисельність зросла у 25 разів (до 50 тис. осіб) (Закарпаття 1919–2009..., 2010: 294). Це обумовило досить сильні темпи русифікації, а враховуючи строкатість етнічного складу населення регіону і компактне проживання угорців і румун, ці тенденції досить потужно відбилися на мовно-культурній ідентичності жителів області (Новородовський, 2020: 430). Російськомовні громадяни мали певну соціальну перевагу, займаючи практично всі керівні посади на Закарпатті. Свідченням цього є етнічний склад партійного керівництва регіону, де росіяни становили 13 %, при тому, що їхня частка в області не перевищувала 4 % (Закарпаття 1919–2009..., 2010: 293). Освітня сфера мала аналогічні тенденції з іншими регіонами. Упродовж 1960-х – 1980-х рр. збільшувалася частка шкіл з російською мовою викладання. До того ж ці школи мали краще матеріальне забезпечення у порівнянні з іншими навчальними закладами (Шевченко, 2014).

Попри ці заходи, кількісні показники населення, яке вважало рідною мовою мову своєї національності, практично не змінилися. Більше того, переписи населення засвідчили незначне скорочення частки росіян, які вважали російську мову рідною (Закарпаття в..., 2008: 416–417). Це пояснюється компактністю проживання окремих етнічних груп, які мали змогу зберегти мовно-культурні традиції у регіоні. До того ж,

під час трудових міграцій крім росіян, досить багато українців заселило регіон, що обумовило зміцнення підґрунтя для україномовного середовища.

На Півночі й Центрі України зберігалися загальні тенденції русифікації, притаманні для інших регіонів. Найбільше процеси зросійщення відбувалися у великих містах, де сконцентровані всі великі економічні, політичні, культурно-освітні центри. Саме в них відбувається скорочення навчальних закладів з українською мовою викладання, починаючи з 1960-х рр. У 1980-х рр. у Чернігові не було школи з українською мовою навчання, у Кіровограді (нині Кропивницький) – 4 школи, у Черкасах – 5 тощо (Ярмоленко, 2013: 374). Оскільки Київ був основним політичним центром УРСР, він фактично став осередком русифікації суспільства. Починаючи з 1970-х рр. все діловодство поступово стає російськомовним, а наукові й освітні установи працюють з російськомовною літературою та пишуть здебільшого російськомовні праці.

Отже, русифікація на території УРСР мала загальнонаціональні тенденції, які обумовлювалися діями керівництва Радянського Союзу. Водночас цей процес мав певні регіональні особливості обумовлені як відмінностями етнічного складу населення, так і економічними й політичними аспектами. Південно-Східні регіони і Крим були більш сприятливим плацдармом для поширення російської мови що пояснюється як значною концентрацією росіян, так і маргіналізацією суспільства. Урбанізовані райони досить легко піддавалися зміні ідентичності та асиміляції, що задовольняло радянське керівництво. Західні області України не мали такого впливу через потужний зв'язок місцевого населення із мовно-культурними традиціями регіону. Заходи спрямовані на русифікацію мали лише частковий тимчасовий ефект. У інших регіонах спостерігалася русифікація міського населення, але в дещо нижчих темпах ніж на Донбасі чи в Криму. Сільська місцевість зберігає мовно-культурні традиції в усіх регіонах, але за рахунок штучного скорочення населення сіл, значна

частка молоді русифікується особливо у промислових центрах чи великих містах. Подальші дослідження цієї тематики є перспективним й актуальним, адже для формування концепції інтеграції українського суспільства необхідно осмислити наслідки русифікації на сучасному етапі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бажан О., Данилюк Ю. Український національний рух: основні тенденції і етапи розвитку (кінець 1950-х – 1980-ті роки). НАН України. Інститут історії України. Київ: Рідний край, 2000. 232 с.

2. Богуненко В. Етносоціальні та геодемографічні коди пам'яті монопрофільних міст Донбасу. 2019. URL: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Hist-visnyk-47-7.pdf>

3. Внутрішня міграція та тимчасові переміщення в Україні в умовах політичних та соціальноекономічних загроз. 2015. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf

4. Галичина в етнополітичному вимірі. Київ, 2017: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України. 840 с.

5. Донбас в етнополітичному вимірі. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 584 с.

6. Доповідна записка Президії Верховної Ради Української РСР «Про вивчення української мови в школах з російською мовою навчання в Українській РСР». ЦДАВОВУ України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 6792. Арк. 104–105.

7. Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура / україномовний варіант українсько-угорського видання / за ред. М. Вегаша та Ч. Фединець; [редколег. Ю. Остапеч, Р. Офіцинський, Л. Сорко, М. Токар та ін.]. Ужгород: Видавництво «Ліра», 2010. 716 с.

8. Закарпаття в етнополітичному вимірі. Київ: ІПіЕНД імені І.Ф.Кураса НАН України, 2008. 682 с.

9. Замечания и предложения Министерства Просвещения УССР к проекту Устава средней общеобразовательной школы

СССР. ЦДАВОВУ України. Ф. 166. Оп. 15. Спр. 6287.
Арк. 32–37.

10. Крим в етнополітичному вимірі. Київ, 2005. 533 с.

11. Кузьо Т. Війна Путіна проти України. Революція, націоналізм і криміналітет / Пер. з англ. Андрія Павлишина. Київ, 2018. 560 с.

12. Лаврут О. Українська школа радянського періоду: сучасна історіографія проблеми. *Чорноморський літопис*. Миколаїв, 2011. Вип. 3. С. 111–118.

13. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект. Київ, 2000. 358 с.

14. Ніколаєць Ю. Особливості етносоціальних процесів у Галичині другої половини 1960-х – 1991 рр. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2017. Вип. 1 (87). С. 29–50.

15. Ніколаєць Ю. Поселенська структура населення Донбасу: (етнополітичний аспект динаміки). монографія. Київ, 2012. 188 с.

16. Новородовський В. Національні меншини в Українській РСР 1945 – 1990 років: історія дослідження. *Національні меншини України в політичних процесах ХХ – ХХІ століть: стан і проблеми дослідження* / авт. кол.: Котигоренко В. О. (керівник), Калакура О. Я., Ковач Л. Л., Коцур В. В., Кочан Н. І., Ляшенко О. О., Ніколаєць Ю. О., Новородовський В. В., Панчук М. І. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2020. С. 402–496 с.

17. Об укреплении связи школы с жизнью и о дальнейшем развитии системы народного образования в стране. *Правда*. 1958. № 320 (14714). С. 2.

18. Парахіна М. Особливості русифікації в УРСР у другій половині 1950 – першій половині 1960-х рр. (з історії мовної проблеми). *Український історичний журнал*. 2014. № 4. С. 128–146.

19. Розподіл населення за національністю та рідною мовою (осіб) за переписом 1989 р. URL: [http:// database. ukrcensus. gov. ua/MULT/Dialog/Saveshow. asp](http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/Saveshow.asp)

20. Скляр В. Етнічний склад населення України 1959–1989 рр.: етномовні наслідки російщення: [монографія]. Київ: Просвіта, 2008. 391 с.

21. Смолій В., Кульчицький С., Якубова Л. Донбас і Крим в економічному, суспільно-політичному та етнокультурному просторі України: історичний досвід, модерні виклики, перспективи (Аналітична доповідь). Київ: Інститут історії України НАН України, 2016. 616 с.

22. Терлюк І. Росіяни західних областей України (1944–1996 рр.). Етносоціальне дослідження. Наук. ред. Макарчук С. Львів: Центр Європи, 1997. 176 с.

23. Терлюк І., Терлюк О. Міграційні процеси в Україні та особливості соціального й політико-правового статусу мігрантів (на прикладі «російської» міграції періоду імперських Росії та СРСР). 2019. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19875/terlyuk.pdf>

24. Ткаченко В. Тенденції розвитку шкільної мовної освіти В Україні (1959–2013 рр.): Дис ... канд. пед. наук: 13.00.01. Херсон, Тернопіль, 2019. 279 с.

25. Чешко С. Распад СССР: этнополитический анализ. 2-е изд. Москва: ИЭА РАН, 2000. 398 с.

26. Шаповал Ю. Історичні передумови й чинники виникнення мовного питання в Україні. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. С. 12–33.

27. Шевченко С. Особливості розвитку шкіл національних меншин з двома мовами навчання у контексті диференціації загальної середньої освіти (70–80-ті роки ХХ ст.). *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. 2015. Вип. 127. С. 237–242.

28. Шевченко С. Розвиток шкіл з російською мовою навчання у контексті диференціації загальної середньої освіти в УРСР (50–60-ті роки ХХ ст.). 2014. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2014_14_98

29. Якубова Л. Етнонаціональна історія Донбасу: тенденції, суперечності, перспективи в світлі сучасного етапу українського націотворення. Київ: Інститут історії України НАНУ, 2014. 109 с.

30. Ярмоленко М. Мовна політика УРСР у 40–80-х рр. ХХ століття. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2013. Вип. 3 (65). С. 365–377.

REFERENCE

1. Bazhan O., Danyliuk Yu. (2000). Ukrainyskyi natsionalnyi rukh: osnovni tendentsii i etapy rozvytku (kinets 1950-kh – 1980-ti roky) [Ukrainian national movement: main trends and stages of development (late 1950s – 1980s)]. NAN Ukrainy. Instytut istorii Ukrainy. Kyiv. 232 s. [in Ukrainian].

2. Bohunenکو V. (2019). Etnosotsialni ta heodemohrafichni kody pam'iaty monoprofilnykh mist Donbasu. [Ethnosocial and geodemographic codes of memory of mono-profile cities of Donbass]. Retrieved from: <http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/Hist-visnyk-47-7.pdf>. [in Ukrainian].

3. Vnutrishnia mihratsiia ta tymchasovi peremishchennia v Ukraini v umovakh politychnykh ta sotsialnoekonomichnykh zahroz. [Internal migration and temporary displacement in Ukraine in conditions of political and socio-economic threats] 2015. Retrieved from: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-09/vnutrishnya_migratsia-45aa1.pdf [in Ukrainian].

4. Halychyna v etnopolitychnomu vymiri [Galicia in the ethno-political dimension]. Kyiv, 2017: IPiEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 840 s. [in Ukrainian].

5. Donbas v etnopolitychnomu vymiri. [Donbass in the ethno-political dimension]. Kyiv: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2014. 584 s. [in Ukrainian].

6. Dopovidna zapyska Prezydii Verkhovnoi Rady Ukrainiskoi RSR «Pro vyvchennia ukrainiskoi movy v shkolakh z rosiiskoiu movoiu navchannia v Ukrainiskii RSR». [Report of the Presidium

of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR «On the study of the Ukrainian language in schools with Russian as the language of instruction in the Ukrainian SSR»). TsDAVOVU Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 6792. Ark. 104–105. [in Ukrainian].

7. Zakarpattia 1919–2009 rokiv: istoriia, polityka, kultura [Transcarpathia 1919–2009: history, politics, culture] / ukrainomovnyi variant ukrainsko-uhorskoho vydannia / za red. M. Vehasha ta Ch. Fedynets; [redkoleh. Yu. Ostapets, R. Ofitsynskyi, L. Sorko, M. Tokar ta in.]. Uzhhorod: Vydavnytstvo «Lira», 2010. 716 s. [in Ukrainian].

8. Zakarpattia v etnopolitychnomu vymiri. [Transcarpathia in the ethno-political dimension]. Kyiv: IPIEND imeni I.F.Kurasa NAN Ukrainy, 2008. 682s. [in Ukrainian].

9. Zamechaniya i predlozheniya Ministerstva Prosveshcheniya USSR k proektu Ustava srednej obshcheobrazovatel'noj shkoly SSSR. [Comments and proposals of the Ministry of Education of the Ukrainian SSR to the draft Charter of a secondary general education school of the USSR]. TsDAVOVU Ukrainy. F. 166. Op. 15. Spr. 6287. Ark. 32–37. [in Russian].

10. Krym v etnopolitychnomu vymiri. [Crimea in the ethno-political dimension]. Kyiv, 2005. 533 s. [in Ukrainian].

11. Kuzo T. (2018). Viina Putina proty Ukrainy. Revoliutsiia, natsionalizm i kryminalitet [Putin's war against Ukraine. Revolution, nationalism and crime] / Per. z anhl. Andriia Pavlyshyna. Kyiv. 560 s. [in Ukrainian].

12. Lavrut O. (2011). Ukrainska shkola radianskoho periodu: suchasna istoriografiiia problemy. [Ukrainian school of the Soviet period: modern historiography of the problem Chornomorskyi litopys]. Mykolaiv. 3. 111–118. [in Ukrainian].

13. Natsionalni menshyny Ukrainy u KhKh stolitti: polityko-pravovyi aspekt. [National minorities of Ukraine in the twentieth century: political and legal aspect]. Kyiv, 2000. 358 s. [in Ukrainian].

14. Nikolaiets Yu. (2017). Osoblyvosti etnosotsialnykh protsesiv u Halychyni druhoi polovyny 1960-kh – 1991 rr. [Features of

ethnosocial processes in Galicia in the second half of the 1960s – 1991]. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*. 1 (87). 29–50. [in Ukrainian].

15. Nikolaiets Yu. (2012). *Poselenska struktura naselennia Donbasu: (etnopolitychnyi aspekt dynamiky)*. [Settlement structure of the population of Donbass: (ethnopolitical aspect of dynamics)]. *monohrafiia*. Kyiv. 188 s. [in Ukrainian].

16. Novorodovskyi V. (2020). *Natsionalni menshyny v Ukrainiskii RSR 1945 – 1990 rokiv: istoriia doslidzhennia*. [National minorities in the Ukrainian SSR 1945–1990: a history of research]. *Natsionalni menshyny Ukrainy v politychnykh protsesakh XX – XXI stolit: stan i problemy doslidzhennia / avt. kol.: Kotyhorenko V. O. (kerivnyk), Kalakura O. Ya., Kovach L. L., Kotsur V. V., Kochan N. I., Liashenko O. O., Nikolaiets Yu. O., Novorodovskyi V. V., Panchuk M. I.* Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 402–496 s. [in Ukrainian].

17. *Ob ukreplenii svyazi shkoly s zhiznyu i o dal'nejshem razvitii sistemy narodnogo obrazovaniya v strane*. [On strengthening the connection between school and life and on the further development of the public education system in the country]. *Pravda*. 1958. 320 (14714). 2. [in Russian].

18. Parakhina M. (2014). *Osoblyvosti rusyfikatsii v URSS u druhii polovyni 1950 – pershii polovyni 1960-kh rr. (z istorii movnoi problemy)*. [Features of Russification in the USSR in the second half of 1950 – first half of the 1960s (on the history of the language problem)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 4. 128–146. [in Ukrainian].

19. *Rozpodil naselennia za natsionalnistiu ta ridnoiu movoiu (osib) za perepysom 1989 r.* [Distribution of population by nationality and native language (persons) according to the 1989 census]. Retrieved from: <http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/Saveshow.asp>. [in Ukrainian].

20. Skliar V. (2008). *Etnichnyi sklad naselennia Ukrainy 1959–1989 rr.: etnomovni naslidky rosiishchennia*: [monohrafiia]. [Ethnic

composition of the population of Ukraine 1959–1989: ethnolinguistic consequences of Russification: [monograph]. Kyiv. 391 s. [in Ukrainian].

21. Smolii V., Kulchytskyi S., Yakubova L. (2016). Donbas i Krym v ekonomichnomu, suspilno-politychnomu ta etnokulturnomu prostori Ukrainy: istorychnyi dosvid, moderni vyklyky, perspektyvy (Analytychna dopovid). [Donbass and Crimea in the economic, socio-political and ethnocultural space of Ukraine: historical experience, modern challenges, prospects (Analytical report)]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. 616 s. [in Ukrainian].

22. Terliuk I. (1997). Rosiiany zakhidnykh oblastei Ukrainy (1944–1996 rr.). Etnosotsialne doslidzhennia. [Russians of the western regions of Ukraine (1944–1996). Ethnosocial research]. Nauk. red. Makarchuk S. Lviv: Tsentr Yevropy, 1997. 176 s. [in Ukrainian].

23. Terliuk I., Terliuk O. (2019). Mihratsiini protsesy v Ukraini ta osoblyvosti sotsialnoho y polityko-pravovoho statusu mihrantiv (na prykladi «rosiiskoi» mihratsii periodu imperskykh Rosii ta SRSR). [Migration processes in Ukraine and features of social and political-legal status of migrants (on the example of «Russian» migration of the period of imperial Russia and the USSR)]. Retrieved from: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19875/terlyuk.pdf>. [in Ukrainian].

24. Tkachenko V. (2019). Tendentsii rozvytku shkilnoi movnoi osvity V Ukraini (1959–2013 rr.) [Trends in the development of school language education in Ukraine (1959–2013)]: Dys ... kand. ped. nauk: 13.00.01. Kherson, Ternopil. 279 s. [in Ukraine].

25. Cheshko S. (2000). Raspad SSSR: etnopoliticheskij analiz. [The collapse of the USSR: ethnopolitical analysis]. 2-e izd. Moskva. 398 s. [in Russian].

26. Shapoval Yu. (2008). Istorychni peredumovy y chynnyky vynyknennia movnoho pytannia v Ukraini. Movna sytuatsiia v Ukraini: mizh konfliktom i konsensusom. Historical preconditions and factors of the language issue in Ukraine. [Language situation

in Ukraine: between conflict and consensus]. Kyiv: IPIEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy. 12–33. [in Ukrainian].

27. Shevchenko S. (2015). Osoblyvosti rozvytku shkil natsionalnykh menshyn z dvoma movamy navchannia u konteksti dyferentsiatsii zahalnoi serednoi osvity (70–80-ti roky XX st.). [Features of development of schools of national minorities with two languages of instruction in the context of differentiation of general secondary education (70-80s of the XX century)]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seria : Pedahohichni nauky. 127. 237–242. [in Ukrainian].

28. Shevchenko S. (2014). Rozvytok shkil z rosiiskoiu movoiu navchannia u konteksti dyferentsiatsii zahalnoi serednoi osvity v URSS (50–60-ti roky XX st.) [Development of schools with Russian as the language of instruction in the context of differentiation of general secondary education in the USSR (50–60s of the XX century)]. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2014_14_98. [in Ukrainian].

29. Yakubova L. (2014). Etnonatsionalna istoriia Donbasu: tendentsii, superechnosti, perspektyvy v svitli suchasnoho etapu ukrainskoho natsiotvorennia. [Ethno-national history of Donbass: tendencies, contradictions, prospects in the light of the modern stage of Ukrainian nation-building]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NANU. 109 s. [in Ukrainian].

30. Yarmolenko M. (2013). Movna polityka URSS u 40–80-kh rr. XX stolittia [Language policy of the USSR in the 40-80s of the twentieth century]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv. 3 (65). 365–377. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості мовних процесів у різних регіонах УРСР. Розкрито основні тенденції русифікації по всій території Радянської України і її наслідки у різних регіонах. Здійснено порівняльний аналіз регіональних особливостей процесів русифікації та їх наслідків. З'ясовано чинники, які вплинули на зміну мовної структури населення

Донбасу та створювали сприятливий ґрунт для поширення антиукраїнських настроїв у регіоні. Встановлено головні напрями формування російської мови як головного засобу комунікації на Кримському півострові. Сприятливим ґрунтом для тотальної русифікації стало виселення кримських татар з Криму і масове заселення регіону росіянами. Південні області зазнали аналогічних процесів, щоправда їхній вплив був менш значним у порівнянні із Сходом України чи Кримом. Висвітлено місце української мови на території півострова, а також розкрито тенденції її витіснення з офіційного й побутового ужитку. З'ясовано, що русифікація мала децю відмінні особливості на Заході України у порівнянні з Південно-Східними регіонами й Кримом. Попри посилені мовно-культурний тиск з боку радянської влади, жителі Заходу зберігали власні мовні традиції. Децю інша ситуація була у Закарпатті, де партійне керівництво мало на меті штучно збільшити частку росіян та сформувати плацдарм для русифікації регіону. Строкатість етнічного складу області й компакне проживання окремих етнічних груп зумовило збереження мовних традицій серед румунів, угорців та українців. Північним і Центральним областям були притаманні загальні тенденції русифікації: зросійщення міст і закриття україномовних шкіл та збереження української мови у сільській місцевості. Детальний аналіз усіх аспектів радянської мовної політики в різних регіонах дозволив виокремити ключові мовні, культурні, національні й цивілізаційні особливості українського населення на сучасному етапі державотворення.

Ключові слова: русифікація, регіон, ідентичність, мова, політика, міграція, радянська влада.

АНОТАЦІЯ

В статье рассмотрены особенности языковых процессов в различных регионах УССР. Раскрыты основные тенденции русификации по всей территории Советской Украины и ее последствия в различных регионах. Осуществлен

сравнительный анализ региональных особенностей процессов русификации и их последствий. Выяснено факторы, которые повлияли на изменение языковой структуры населения Донбасса и создавали благоприятную почву для распространения антиукраинских настроений в регионе. Установлены главные направления формирования русского языка как главного средства коммуникации на Крымском полуострове. Благоприятной почвой для тотальной русификации стало выселение крымских татар из Крыма и массовое заселение региона русскими. Южные области подверглись аналогичных процессов, правда их влияние было менее значительным по сравнению с Востоком Украины или Крымом. Освещены место украинского языка на территории полуострова, а также раскрыты тенденции ее вытеснения из официального и бытового обихода. Выяснено, что русификация имела несколько отличные особенности на Западе Украины по сравнению с Юго-Восточными регионами и Крымом. Несмотря на усиленный языково-культурное давление со стороны советской власти, жители Запада сохраняли собственные языковые традиции. Несколько иная ситуация была в Закарпатье, где партийное руководство имело целью искусственно увеличить долю русских и сформировать плацдарм для русификации региона. Пестрота этнического состава области и компактное проживание отдельных этнических групп обусловило сохранение языковых традиций среди румын, венгров и украинский. Северным и Центральным областям были присущи общие тенденции русификации: русификации городов и закрытие украиноязычных школ и сохранения украинского языка в сельской местности. Детальный анализ всех аспектов советской языковой политики в различных регионах позволил выделить ключевые языковые, культурные, национальные и цивилизационные особенности украинского населения на современном этапе государственного строительства.

Ключевые слова: русификация, регион, идентичность, язык, политика, миграция, советская власть.